

НАУЧНИ СКУП „ПРОТИВУРЕЧНОСТИ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ“

Југословенски центар за теорију и праксу самоуправљања „Едвард Кардељ“ заједно са Марксистичким центром „Мито Хаџивасилев“ из Скопља, организовали су у оквиру циклуса „Мисао и дело Едварда Кардеља“ научни скуп са темом *Противуречности друштвене својине*. Скуп је одржан у Скопљу 28 и 29. јануара 1985. године. Овом скупу било је присутно сто учесника и то један број политичких и јавних радника, истакнути научници из области економских и правних наука и други, који својом функцијом или професијом долазе у додир са проблемима друштвене својине. На овом саветовању поднето је преко педесет реферата и саопштења, а преко тридесет учесника јавило се за дискусију, чиме изишкљује посебну пажњу и интересовање.

Скуп је завршен једним трагичним догађајем. Преминуо је познати економиста Др Иван Влаховић.

На основу приложених реферата и дискусије покренута су многа питања која су непосредно или посредно у вези са категоријом друштвене својине. Захваћене су различите области, од општетеоријског нивоа, преко институционалне сфере, до практичног остваривања односно неостваривања друштвено-својинских односа. Тако су се могли наћи проблеми као што су: појам и облици друштвене својине, друштвена својина и удружени рад, однос друштвене својине и државе, друштвена својина и робна производња, остваривање расподеле према раду и резултатима рада, доходак и доходовни односи, проблеми проширене репродукције а нарочито акумулација и амортизација друштвених средстава, удруживање рада и средстава и низ других питања.

Залажено место на овом скупу имао је један број економиста припадника критичке теорије друштвене својине на челу са Др Иваном Максимовићем. То су они економисти-теоретичари који полазе од фундамената нашег друштвено-економског система, а посебно од друштвене својине и самоуправљања као основе нашег економског система. Основне одлике овог теоријског правца би биле: 1. да је друштвена својина својинска категорија како у економском тако и у правном смислу, 2. друштвена средстава и друштвени капитал су роба, те су под дејством закона робне производње и имају своју цену коштања и употребе, 3. да је нормативно институционални економски модел друштвене својине као реакција на постојећа решења у теорији и у уставном и постуставном законодавству.

Др Иван Максимовић утврђује пет начелних критерија за конституисање економског модела друштвене својине. Прво, овај теоријски модел полази од става да се својина, као економска категорија, не може укинути све док постоји економски чин производње, односно присвајања. Друго, за економски субјективитет друштвених средстава није главно питање организационе форме и овлашћења, већ присвајање, односно расподела. Има онолико субјеката друштвене својине колико има стварних носилаца функција присвајања. Треће, систем привређивања, заснован на друштвеној својини на средствима у основи је дуалистички, јер почива на робној привреди и планском усмеравању. Четврто, постоји плуралитет фактичких основа присвајања друштвеног производа укључујући ту и различите облике монопола. Због тога друштвена својина мора да садржи у свом економском облику јаке нормативне елементе који се односе на присвајање и пето, друштвена својина се не може остварити без адекватног механизма и институција и без одговарајуће дугорочне политике раз-

воја. Проф. Максимовић је истакао три проблема у вези са доградњом привредног система и остваривањем друштвене својине и то: а) како спречити даље опадање вредности друштвених средстава, б) обезбеђење пуне запослености и в) како обезбедити расподелу личних доходака према раду и резултатима рада.

Др Мирољуб Лабус се залаже за категорију цене употребе друштвених средстава. Истиче се да цена употребе друштвених средстава реално постоји иако је начелно правни и привредни систем не признаје. Поставља се само питање да ли постојећа цена за употребу друштвених средстава обезбеђује рационално и ефикасно функционисање привредног система. Начелно посматрано, ова економска категорија: а) обезбеђује једнаке услове употребе друштвеног капитала и тиме спречава присвајање дохота од стране радних колектива на основу боље опремљености рада капиталом, б) присиљава радне организације да их штедљиво троше и ствара тенденцију њихове алокације на такву употребу која даје највећи резултат, доприноси тиме максимизирању производње и в) цена друштвених средстава је у исто време главни извор акумулације. Др Лабус у усменом излагању изнео је теоријски појам друштвене својине. По њему, држава још увек мора да постоји и она обавља две основне функције: економску политику и у области јавних служби, док у области проширене репродукције не сме да постоји. С друге стране, у сфери деловања тржишта и тржишних законитости, постоји облик колективне својине. И у области инвестиција и инвестиционих фондова постоји посебан мешовити облик својине. Друштвена својина би била синтетички израз за сва три поменута облика својине.

Др Радоман Божовић се бави проблемом субјекта друштвене својине као економске категорије. Својински однос се у економском изразу остварује самом производњом кроз садржај управљања, располагања и присвајања, а носиоца тог садржаја идентификујемо субјектом својинског односа. Аутор истиче да афирмација ООУР-а као субјекта друштвене својине довела би до нарушавања изворности „права рада“ радног човека, чинећи га претерано зависним од институционалног организовања или би то био алиби организацијама удруженог рада за аутархично понашање, како у политичној расподеле дохотка, тако и у развојној политици. Групно и колективно монополско својинско понашање није спецификум ООУР, већ се та тенденција идентификује на свим нивоима организованости. Исто тако јавља се извесна противуречност, ако субјект друштвене својине заснивамо на раду услед недоступности средстава за производњу свим грађанима па се и право на рад и права из рада неретко јављају као израз монопола.

Мр Слободан Бараћ истиче да самоуправни модел друштвене својине нужно мора бити разрађен у целовит нормативно-институционални систем друштвено-својинских односа у удруженом раду, који треба да обезбеди његову практичну економску реализацију и адекватну економску заштиту. Међутим, није тешко утврдити велики раскорак између нормативно-институционалног уређења друштвене својине и њене стварне практично-економске реализације. Где леже узроци том раскораку? Аутор налази узроке овом стању у томе, што нормативно уређење друштвене својине још није довољно прецизно одређено и заокружено, те се стога јављају значајне празнине у третирању економског положаја и економских ефеката друштвене својине. Исто тако и опредељења у политичким и правним документима не одговарају објективно неразвијеним производним снагама. Следећи разлог оваквом стању је и неразвијен теоријски концепт друштвене својине, а нарочито правно несвојински концепт, који води неодговорности и волунтаризму.

Др Страшимир Поповић указује да непосредни произвођачи не располажу самостално факторима производње, те је и њихова покретљивост слаба. Међутим, без самосталних привредника, нема робне производње, нити самоуправљања. Они могу бити самостални ако поред осталог слободно располажу факторима производње и посредством непосредне својине средстава за производњу. Наводи се и низ последица као резултат немогућности робних произвођача да олучују о акумулацији и инвестицијама и то: недовољна мотивација за рад, ниска продуктивност, слаб

квалитет производа, немаран однос према друштвеној имовини и слично. Др Миладин Кораћ се осврнуо на реферате такозване „критичке теорије друштвене својине“. Позивајући се на прилог Др Ивана Максимовића, Кораћ пита да ли друге теорије које не припадају овом критичком правцу нису довољно критичне, јер произлази из приложеног да су такве теорије апологетске или волунтаристичке. Др Кораћ се осврнуо и на цену употребе друштвених средстава у реферату Др Мирољуба Лабуса, при чему је нагласио да је то облик враћања на старо, јер подразумева централизацију друштвених средстава. На крају је анализирао економска кретања у Југославији, из чега се може закључити да је стопа дохотка по средствима повољно деловала на стопу акумулативности и у том смислу предложио доходовну стопу као најадекватнији економски критериј за одређивање инвестиционих улагања.

Др Стојан Андов анализира Кардељев стваралачки опус и ту налази метод да дешифрује садашњу ситуацију. По Кардељу, друштвена својина је такав облик својине на средствима за производњу, на којима је укинута приватна својина, односно друштвена својина је процес. На основу тога Андов предлаже да прво треба сагледати садржај друштвене својине, а онда креирати привредни систем и економску политику.

Др Драган Веселинов је говорио о удруживању рада и средстава. Он указује да се на овом скупу превише трага за нормом друштвеног понашања, а то је апстракција. Исто тако, често се употребљава израз подруштвљавање друштвених средстава који је нејасан, апстрактан. Удруживање рада и средстава има технолошки карактер и док имамо технолошко повезивање рада и средстава, а не економско повезивање, бићемо у кризи.

Др Иван Влаховић у свом реферату полази од тезе да је друштвена својина негација државне својине као односа између радника и државе, односно најамног радника и државе као укупног капиталисте, те би се јављала као однос међу самим радницима, који би тиме постали удружени произвођачи. Друштво друштвене производње историјски долази на место друштва присвајања. Међутим, поставља се питање како дохотак може бити у појавности друштвена категорија, ако рад у пракси није у његовом тоталитету удружен. С обзиром на то да се у таквим друштвеним односима раздруженог рада, јавља производни однос: радник и средства за производњу његовог ООУР-а, својина се ни не може испољити као друштвена својина и то зато, што својина у тим условима постаје стварно групна својина. Узроке оваквом стању аутор налази у слободном деловању економских законитости или такозване „економије присвајања“. Насупрот овоме предлаже се „економија друштвене производње“ чије би карактеристике биле: 1) располагање дохотком мора бити економски стимулативно за бржи развој производних снага и продуктивности друштвеног рада, 2) располагање мора због тога усмеравати радника на удруживање рада и дохотка, то јест на самоуправну интеграцију, и 3) располагање дохотком мора подстицати на изналажење што уједначенијих мерила за расподелу личних доходака на основу расподеле према раду.

И док се већина референата бави питањем остваривања друштвене својине у привредном систему, до основних проблема политичке економије социјализма, Др Звонимир Танко даје (оригиналан) концепт својине као претпоставку за теоријско одређивање друштвене својине. По њему, својина је такав однос међу људима — преко ствари — према којем поједини људи спречавају друге људе да се тим стварима користе за задовољавање својих потреба. Својина има дакле, свој објективни извор у егзистичкој природи у условима релативне реткости добара за задовољење човекових животних потреба. Друштвено-економска суштина економског појма својине је посебан начин задовољавања потреба, док је правни појам својине „право“ задовољавања потреба на такав начин. Својина се јавља као творац економског односа међу људима, укључујући ту и економске законе. Међутим, својинске односе у друштвеној производњи не можемо објашњавати само једним обликом својине, већ поред својине ствари (средстава за производњу) и обликом својине радне снаге (произвођача).

У оквиру правног аспекта друштвене својине дошле су до изражаја различите концепције о садржини и правној природи друштвене својине.

Академик Др Јован Ђорђевић разликује неколико фаза у развоју социјализма: држава авангарде, рани или првобитни социјализам, сазревајући социјализам и социјализам као егалитарна и равноправна људска заједница. Сваком од ових ступњева одговарају посебни облици друштвене својине. Данас у Југославији превладава сазревајући социјализам у коме се посредством самоуправљања превазилазе или ублажавају противуречности између производње и производних односа, углавном присуством самоуправљања, државна својина пуца у својим оквирима и ствара могућности за непосредније подруштвљавање. Друштвена својина постаје општа карактеристика друштвено економског и политичког система Југославије. Ипак, друштвена својина још увек садржи у себи противуречности које су резултат поделе рада на произвођачке и управљачке функције, што даље условава двојство власти у политичкој, па и у економско-друштвеној сфери.

Др Алојз Финжгар анализира нормативно правни концепт друштвене својине. Друштвена средства по правилу су средства друштвеног правног лица и њима управљају радници и други радни људи удружени у том правном лицу на основу посебног права управљања, а ако се ради о организацији удруженог рада, то право је саставни део права рада друштвеним средствима. Поред овог правног института постоји и право располагања које представља могућност радника да у оквиру свог права управљања путем правних послела и самоуправних споразума да располажу друштвеним средствима, чиме је омогућен правни промет друштвених средстава. Права у погледу друштвених средстава нису имовинско-правне природе.

Др Брана Ивановић истиче идеолошко, политичко и законодавно опредељење да друштвена својина није право својине и да нико по правно-својинском овлашћењу не може присвајати средства у друштвеној својини. Али, то не значи да је друштвена својина свачија и ничија. Постоји плурализам центара и плурализам овлашћења на средствима у друштвеној својини. При томе ниједан од тих центара не може рачунати на оригиналност и на тоталитет овлашћења. Друштвена својина је анти-монополска и антиаполитистичка категорија. Поимање и изучавање друштвене својине не може се замислити без самоуправљања, удруженог рада, права рада друштвеним средствима и делегатског система.

Др Верољуб Рајовић се у свом реферату бави регулisaњем, остваривањем и заштитом друштвене својине. Регулisaње је прописивање права, обавеза и одговорности субјеката друштвене својине. Уставни систем даје потпуну и адекватну основу за ближе регулisaње друштвене својине. Ипак нормативни део уставног система, како је пракса показала, у неким својим сегментима не представља потпуно и правилно остваривање његових начелних опредељења. Нарочито треба преиспитати постојање институција класичног правног система у законима и прописима којима се спроводе уставне одредбе и системски закони. Остваривање друштвене својине (и самоуправљања) је поступање сваког субјекта друштвене својине у складу са регулативом. Остваривање је најбољи вид (превентивне) заштите друштвене својине. Аутор наводи низ проблема као и узроке неостваривања друштвене својине и самоуправљања. Под заштитом се подразумевају различити органи и институције у самоуправним организацијама или шире друштвене заједнице. У усменом излагању указано је да нема ефикасне заштите друштвене својине, ако нема такозване „економске заштите“, а она је изостала у нашем друштву.

Др Асен Груиче заступа схватање да је друштвена својина још увек имовинско-правна категорија. Неоснована је тврдња да нема припадања објекта субјекту и да право рада искључује свако присвајање. Прекинута је само својинска правна веза, но не и друга имовинско-правна веза чији је садржај право коришћења и право располагања. Ова веза, нужна је претпоставка за обезбеђење друштвене репродукције у условима робне производње. Не може се прихватити ни тврдња да се право рада не односи на поједина средства у друштвеној својини, већ само на њихову укупност. Немогуће је да постоји право на укупност, а

да не постоји право на поједине ствари из те укупности. Право рада друштвеним средствима у односу на та средства садржи поред самоуправних и елементе имовинског права, који долазе до изражаја у односима са трећим лицима. Право располагања је субјективно имовинско право друштвеног правног лица и долази до изражаја у спољним односима, јер радници не могу непосредно да наступају, већ преко свог друштвеног правног лица. То двојство субјективности удруженог рада је реална категорија, која не мења позицију удруженог рада као носиоца права и обавеза на средствима у друштвеној својини.

Др Никола Балог разликује три облика друштвене својине: друштвену, задружну и државну својину. У условима деловања тржишта и тржишних законитости и постојања правног промета, морају да постоје права поводом ствари (или што је исто, право на ствари тј. стварно право), али је искључена експлоатација. Као субјекти ових права јављају се друштвена правна лица, али и радник који није власник средстава, а има сва „власничка права“.

Др Слободан Вукићевић одређује друштвену својину са позиције грађанина. По њему друштвена својина се парцијализује у два смисла: а) не обухвата човека у тоталитету, већ само као радника и б) не обухвата све чланове друштва, па се уопслени јављају у монополском положају у односу на остале чланове друштва.

Др Александар Ивић истиче да низ објективних околности као техничко-технолошке промене, појава финансијског капитала и слично, намећу питање ревизије теоријског поимања својине. У том смислу се предлаже истраживање емпиријских односа, али и теоријских радова (и то нарочито класике марксизма). У овом тренутку у нашем друштву могуће је разликовати три облика својине: државну, друштвену и приватну својину.

Овај скуп показао је неке слабости и недостатке који су иначе присутни у нашој теорији о друштвеној својини.

Прво, осећало се одсуство филозофа и социолога, а тиме и један шири, интердисциплинарни приступ изучавању друштвене својине. Друштвена својина као поливалентна категорија се не може сагледати са становишта дисциплинарне парцијалности.

Друго, нема научне комуникације између различитих дисциплина, па чак ни у оквиру једне научне дисциплине. Тако би се отклонили многи теоријски неспоразуми који често могу да буду чисто термилошке природе. Перманентним комуницирањем могуће је приближити схватања која на први поглед изгледају дијаметрално супротна и створити један низ категорија које су неспорне, а без којих се не може развијати мисао и пракса друштвено-својинских односа.

Треће, у економској теорији све је изражајнији приступ изучавању друштвене својине који полази од привредног система и економске политике (њених субјеката и инструмената) при чему се сам теоријски појам друштвене својине прескаче или занемарује. Има чак аутора који изједначавају привредни систем са друштвеном својином. Економска мисао се често бави и проблемима који су изван њиховог непосредног предмета истраживања као анализа и критика позитивних прописа, неадекватност појединих правних института, природа права која произилазе из друштвене својине итд.

Четврто, правна наука није дала свој пуни допринос на овом скупу. Још увек стоји на првом кораку у вези са питањем правне природе друштвене својине. Недостају развијени правни концепти друштвене својине, без чега је немогуће позитивноправно елаборирати друштвену својину. Постављено је и питање како штитити друштвену својину, ако још увек не знамо који су основни институти друштвене својине и каква је њихова правна природа.

Скупови ове врсте представљају ипак допринос нашој теорији и пракси јер изоштравају поједина питања, превазилазе нека теоријска разилажења, нуде решења у нормативно-институционалној сфери и ангажују нашу стваралачку мисао у даљој изградњи друштвено-својинских односа.